

Reštitúcia stredovekej skulptúry považovanej za barokovú sochu Panny Márie z 2. pol. 17. stor.

Restoration of a Medieval Sculpture Considered to be a Baroque Sculpture of the Virgin Mary from the 2nd Half of 17th Century

Bedrich Hoffstädter | restaurátor

Klíčová slova

reštaurovanie | skulptúra | gotika | madona | rekonštrukcia

Key words

restoration | sculpture | gothic | Madonna | reconstruction

Abstrakt

Reštaurovanie bolo umožnené vďaka dotácii v rámci dotačného programu MKSR „*Obnov si svoj dom*“ v rokoch 2013–2014. Úlohou reštaurátorského výskumu bolo primárne potvrdiť predpoklad nálezu gotickej sochy, považovanej za prácu z 2. pol. 17. storočia. Len vďaka nedostatočnej pozornosti mohlo dôjsť k nesprávnemu datovaniu, napriek jej jednoznačnému tvarosloviu.

Madona z Bobrovca pritom reprezentuje nie priemernú rezbársku prácu. Stratigrafia zostatkov polychromie potvrdila na jednej strane stredovekú technologickú výstavbu, na druhej dendrochronologické analýzy poukázali na dobu vzniku krátko po roku 1440 a umeleckohistorický rozbor ju vročil do konca 15. stor. Spoľahlivá diagnóza a sondáž umožnili identifikáciu trojrozmerných sekundárnych vstupov do hmoty skulptúry.

Elimináciou nevhodných doplnkov a úbytkov sa umožnilo so súhlasom metodika KPÚ realizovať rekonštrukciu tvaroslovia madony. Postupným modelovaním jednotlivých častí (buď podľa zachovalých stôp a náväzností, alebo podľa analógií Madony z Valče a Madony z Hronského Beňadiku) a následným odlievaním do syntetickej živice, sa postupovalo od Máriinej ruky s Ježiškovou nohou až po Máriinu tvár. Pri retuši boli použité pigmenty pojené šelakom. Dnes Madona znovu slúži liturgickým účelom v kostole sv. Juraja v Bobrovci.

Abstract

The restoration was possible thanks to the financial support within the grant programme of the MKSR (Ministry of Culture of the SR) “*Obnov si svoj dom*” in the years 2013–2014. The task of the restoration survey was to primarily prove the assumption of a find of a Gothic sculpture, originally considered to be a work from the 2nd half of the 17th century. Only thanks to unsatisfactory attention it could be dated wrongly despite its unambiguous shapes.

However, the Madonna from Bobrovec represents not an average carver’s work. The stratigraphy (layering) of the polychrome which remained proved on one hand the medieval technological build and on the other the dendrochronological analyses pointed to the time of creation shortly after the year 1440 and the art historical analysis placed it to the end of the 15th century. The reliable diagnosis and probes enabled the identification of three-dimensional secondary interventions into the substance of the sculpture.

With elimination of the unsuitable additions and losses based on the permission of a methodologist of the KPÚ (Regional Monuments Board) it was possible to execute the reconstruction of the shapes of the Madonna. With gradual shaping of the individual parts (either according to the preserved traces and links or according to analogies of Madonna from Valča and Madonna from Hronský Beňadik) and following casting into synthetic resin we continued from Mary’s hand with Jesus’ foot up to Mary’s face. Pigments bound with shellac were used for retouching. Today the Madonna serves again for liturgical purposes in the church of St. George in Bobrovec.

Úvod

V prítmí kaplnky kostola sv. Juraja v Bobrovci (pôvodne štvorcové presbytérium zaklenuté krížovou klenbou z polovice 13. storočia), vedľa zreštaurovaného barokového oltára Ukrižovania v kúte na zemi stála niekoľko desaťročí nepovšimnutá socha Panny Márie s Ježiškom. *Súpis pamiatok na Slovensku* ju eviduje ako „voľnú barokovú sochu Madony z 2. pol. 17. stor.“ V dnešnej dobe už nie je bežné stretnúť sa s nevidovanou stredovekou skulptúrou prístupnou verejnosti. Je však množstvo gotických sôch v sakrálnych objektoch s novodobými polychrómiami, ktoré čakajú na reštaurátorský zásah a možnosť prezentovať sa v pôvodnom vyjadrení. Na popud administrátora, či aj túto Pannu Máriu nemôžem trochu zreparovať, tak ako oltár, po predbežnej obhliadke tvaroslovia drapérie bolo jasné, že musím zrealizovať kompletný reštaurátorský výskum na potvrdenie predpokladu nález stredovekej skulptúry.

Výskum

Vďaka poskytnutej dotácii v rámci dotačného programu MKSR „*Obnov si svoj dom*“ v roku 2013 som realizoval reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie predmetnej sochy Panny Márie s Ježiškom. Pozostával z jednotlivých exaktných metód datovania, na prvom mieste dendrochronologické datovanie dreva, kde bol stanovený rast posledného identifikovaného ročného kruhu na 1440 rok.^[1] Súbežne bola vypracovaná umelecko-historická charakteristika neskorogotickej skulptúry Madony z Bobrovca s vročením do obdobia okolo roku 1490–1500.^[2] Následne sa na skulptúre realizoval sondážny prieskum z dôvodu komparácie jej stratigrafie s mikronábrusmi (Dino-Lite AM-7013MZT4) vzoriek polychrómie, ktoré sa realizovali včítane identifikácie použitej dreveniny. Stratigrafiou polychrómie možno jednoznačne dokumentovať stredovekú technologickú výstavbu a farebné podanie s neskoršími farebnými úpravami formou novej polychrómie na prerezaný korpus skulptúry, módne vyhovujúci barokovému vkusu. Môžeme sa domnievať že baroková prestavba kostola a zmena dispozície hlavnej lode urobila z presbytéria bočnú kaplnku a pôvodný Mariánsky hlavný oltár v súvislosti so zmenou patrocínia prestal plniť svoju primárnu

Obr. 1. *Madona z Bobrovca, pred reštaurovaním.*
Foto Bedrich Hoffstädter.

úlohu. S osadením nového oltára Ukrižovania do kaplnky bol osud barokovo upravenej gotickej skulptúry Madony s Ježiškom viac menej spečatený. Zostala jediným dokladom zo zaniknutého pôvodného gotického oltára. Rez sochy v CT poukázal na niekoľko zaujímavých momentov. Jadro sochy sa nachádza vpredu centimeter od okraja hrudníka Márie a nie na chrbte, kde býva štandardne odstránené vysekaním do korytka. Ľavá časť drapérie v hrúbke cca 3 cm je nadstavená no-

Obr. 2. *Madona z Bobrovca, polovičné odstraňovanie sekundárnych vrstiev.* Foto Bedrich Hoffstädter.

vým kusom dreva. Najzaujímavejším nálezom je vertikálny otvor veľkosti mince prechádzajúci za postavou Ježiška a vyúsťujúci dole zo zadnej strany drapérie pri tzv. uchu. V otvore sú čitateľné vydraté lôžka po poťahovaní špagátu – lanka. Účel ťažko domysliť aj keď v spišskej skulptúre 14. storočia: Madona z Ruskinoviec a Madona z Podolínce sa podobné otvory využívali na pohybovanie hlavou Ježiška vyrezanou na čape a zapustenou v jeho tele. Naša socha v súčasnosti

Obr. 3. *Madona z Bobrovca, po reštaurovaní.*
Foto Bedrich Hoffstädter.

prezentuje okyptenú podobu stredovekej Madony. Pri barokových úpravách, súvisiacich s prestavbou kostola v 18. storočí prišla o tri pramene vlasov na pravom pleci zosekaním do roviny plášťa a modelácia tváre bola prerezaná do mierne insitnej podoby a spôsobila prepád úst a tým nafúknutie líc, úbytok hmoty vlasov a spílenie hlavy slúžilo potrebe nasadenia novej koruny. Bruško Ježiška aj s prirodzením zosekali až do rozkroku. Na tvári sa nezachovali ani zbytky polychrómie inkarnátu. Podobne s menšími dôsledkami dopadla Ježiškova tvár, jeho ľavé ucho a časť vlasov na čele. V prípade jeho končatín ide o novšie doplnky z 19. storočia, tak ako chodidlo a pravá ruka a koruna u Panny Márie (všetky doplnky sú zo smrekovca). Pôvodná stredoveká polychrómia prešla v tejto súvislosti úpravou v podobe zoškrabania do roviny drevného nosiča. Po realizácii týchto zásahov nasledovala povrchová úprava hnedým zjednocujúcim izolačným náterom na ktorý sa aplikovala nová polychrómia – farebná úprava, neskôr renovovaná s čiastočnou modifikáciou farebných tónov. Neohobľovanou doskou bolo prekryté zadné vydlabanie do korýtky s vyrezanými splyvajúcimi vlasmi. Panna Mária dostala novú cisársku korunu a tenký profilovaný plintus pod sokel. Výskum dokumentuje tieto vstupy do výrazového riešenia predmetnej skulptúry v celej jej histórii. Napriek pohnutým okolnostiam možno jednoznačne dokumentovať stratigrafiu polychrómie, jej technologickú výstavbu a farebné podanie. V prípade plášťa Panny Márie hrubšia a zrnitejšia krieda nesie tmavočervený poliment s nanesenými plátkami zlata. Jeho rub na ľavej strane v tzv. uchu dokladuje použitie azuritu. Na šatách, reliéfne ustupujúcich, je rozsah zachovania pôvodnej polychrómie o poznanie väčší. Čiastočne zoxidované striebro s červenkastou lazúrou na tmavočervenom polimente a hrubej kriedovej vrstve je voľne čitateľné po odstránení sekundárnych vrstiev kriedy a farebných náterov. Identifikovateľný je aj inkarnát na chrbte Ježiška, aj keď ho mikronábrus nezachytil. Jedine na tvári Panny Márie je absencia inkarnátu po modelačných zásahoch absolútna. Dochovaná je však kriedová podkladová vrstva pri prechode krku na hrud a jej ľavej ruke so zbytkami primárneho inkarnátu. Tak isto sa dochovali stopy po bohatej výzdobe lemu plášťa Madony v šírke päť centimetrov, v podobe kolíkov kotviacich pôvodne imitáciu drahých kameňov. To dokladá jej dominantnosť a honosnosť ako cen-

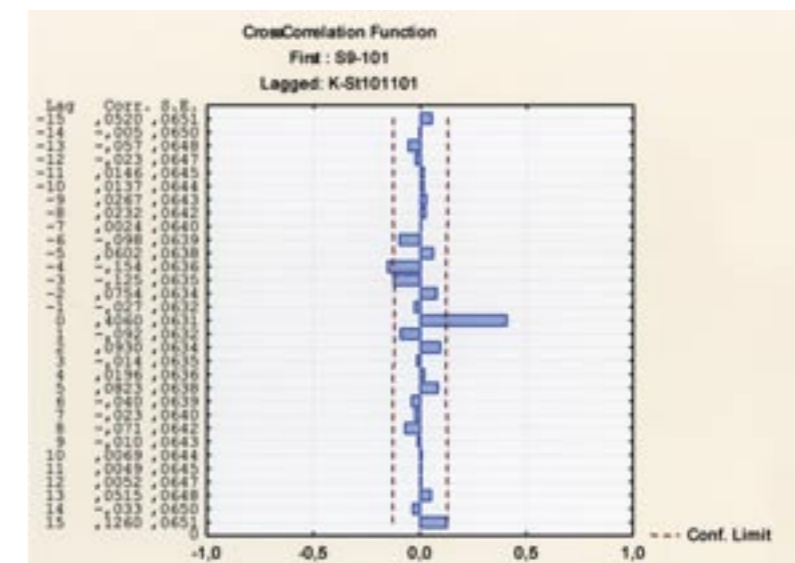
trálnej skulptúry oltára. Povrch skulptúry niesol v súčasnosti identifikovateľné dva druhy farebných povrchových úprav. Olejové zostatky premalieb a tmavú hnedú glejovú zjednocujúcu vrstvu, imitujúcu drevo.

Reštaurovanie

Odstraňovanie olejových náterov sa realizovalo aktiváciou farby organickým rozpúšťadlom v gélovej forme Rico Matic Forte (dichlormetan + methanol 8:1, parafín) s časovým odstupom mechanicky. Následne dočistením štetcom a tampónom tekutou formou. V prípade hnej glejovej vrstvy bolo potrebné použiť obklady zvlhčené vodou s mechanickým odstránením naboptnanej vrstvy a dočistením tampónom s neutralizáciou. Zachovaná zostala primárna vrstva kriedového podkladu s fragmentmi polimentu a trblietajúcimi stopami zlátenia. Priebežne s odstraňovaním premalieb sa demontovali jednotlivé sekundárne sochárske partie. Následne som uskutočnil impregnáciu drevnjej hmoty sochy ponorom v petrifikačnom roztoku (18% roztok Paraloidu B 72 v toluéne). Eliminácia nevhodných novotvarov a úbytkov hmoty s novou rekonštrukciou, sa realizovala ako podmienka metodika KPÚ^[3] s ktorou som sa stotožnil. Sochárskych partie sa rekonštruovali postupne a v technologicky novej nadväznosti. Ako prvé sa rekonštruovali pramene vlasov spadajúce z Máriinho pleca. Vymedzenie línie modelácie vychádzalo zo zanechaných stôp zásekov vlasov po dláte v dreve. V prípade Máriinej pravej ruky a Ježiškovej pravej nohy bola východiskom jeho zvýšená poloha ukončeného stehna oproti zníženému nábehu ľavej nohy so zostatkom lýtku. Zároveň som vychádzal z ideálneho kompozičného prepojenia týchto končatín formou pridržiavania pravej nohy Ježiška Máriinou rukou, namiesto zovretej ruky držiacej žezlo. Spišská skulptúra má niekoľko takýchto príkladov. V mojom prípade ako analógia poslúžila Madona z Valče.^[4] Ako modelačný materiál bola použitá plastelína aplikovaná na hliníkovú výstuž zapustenú v otvoroch po klincoch. Pri rekonštrukcii polohy Ježiškovej ľavej ruky s guľou, bola východisková kruhová stopa po záseku dlátom a odštiepení na jeho hrudi. U výšky žehnajúcej pravej ruky bolo smerodajné nasadenie a výška jeho ramena. Rekonštrukcia končatín postupovala jednotlivito od modelácie

Obr. 4. Madona z Bobrovca, UV luminiscencia po odstrojení. Foto Bedrich Hoffstädter.

Obr. 5. Madona z Bobrovca, korelogram.

Obr. 6. Madona z Bobrovca, sonda sokel. Foto Bedrich Hoffstädter.

Obr. 7. Madona z Bobrovca, sonda stehno. Foto Bedrich Hoffstädter.

Obr. 8. Madona z Bobrovca, sonda tvár. Foto Bedrich Hoffstädter.

v plastelíne, vyhotovení formy a následnom odliatí do syntetickej živice. Po začistení spojov sa prešlo na ďalšie miesto vyžadujúce rekonštrukciu. Ježiškove bruško bolo zosekané do plochy aj s prirodzením. Ako analógia rekonštrukcie poslúžila postava Ježiška Madony z Hronského Beňadiku.^[4] Primárne zvlnenie Máriiných vlasov napriek ukončeniu ostrým zrezaním pôvodnej hmoty, umožňovali nadviazať na originálne tvaroslovie vlasov a uzavrieť vrchol hlavy skulptúry. Z dôvodu vysekania tzv. korýtka zo zadnej strany cez temeno až po vrchol hlavy, neprichádzala do úvahy rekonštrukcia zopnutých vlasov čelenkou. Jediným variantom zostala aplikácia ukončenia hlavy Madony korpusom koruny. Ako posledná záverečná etapa rekonštrukcií sa realizovala Máriina a Ježiškova tvár s nadväznosťou na jeho brčky. V prípade očí Márie som sledoval nezreznú zachovanú pôvodnú stopu ich mandlovitosti s pridaním hmoty len na doplnenie ich plastičnosti. Na Máriinom plochom čele bolo nutné dosiahnuť navýšením hmoty jeho zaguľatenie. Pri modelácii uskočených úst a brady Márie, ako aj na ústach Ježiška mi bola nápomocná typológia tvaroslovia skulptúr z Hronského Beňadika a Banskej Štiavnice. Ježiškove vlasy – brčky vychádzali z vlastných neprerezaných vlasov v zadných partiách hlavy. Uvedené rekonštrukcie sa realizovali modelovaním v plastelíne a odliatí do zahustenej a prifarbenej syntetickej živice prostredníctvom silikónovej formy. (Chs Epoxy 512, olejové farby, Aerosil, Lukoprén N Super). Tento materiál bol zvolený z dôvodu plytkosti a pozvoľného nábehu nanesej hmoty rekonštruovaných partií. Zároveň rekonštruované partie sú realizované v jednotnom materiáli odlišiteľnom od originálu. Aplikácia v dreve by vyžadovala zásah do hmotnej podstaty skulptúry. Navyše epoxydové doplnky sú vyhotovené v škrupinovej forme odňateľné bez poškodenia originálu. Na všetky rekonštruované časti boli vyrobené samostatné formy, okrem prepojenej Máriinej ruky s Ježiškovou pravou nohou. Tento diel bol odliaty v celku o hrúbke odliatku pod jeden centimeter s laminátovou výstužou na hliníkovú armatúru kotvenú v starých otvoroch po čapoch. Všetky odliatky vytvrdli vo forme nasadenej priamo na rekonštruovanej partii. Črievica a menšie ulomené partie drapérie sú doplnené lipovým drevom z manipulačných dôvodov. Fragmentárne zachovalá primárna polychrómia – kriedový podklad so zlomkami polimentu si žiadala lokál-

Obr. 9. *Madona z Bobrovca, hlava pred reštaurovaním.*
Foto Bedrich Hoffstädter.

Obr. 10. *Madona z Bobrovca, hlava po reštaurovaní.*
Foto Bedrich Hoffstädter.

ne doplnenie (7% želatína + bolonská krieda). Po imitácii jej štruktúry sa realizovala lazúrna retuš akvarelom (Maimeri). Korpus koruny a guľa boli vyzlátené plátkovým zlatom na mixtion (Kölner 3 h). Intenzita, respektíve nepredratie zlátenia súvisela zo snahou administrátora ako vlastníka umiestniť našu madonu centrálne do hlavného oltára. Na retuš rekonštruovaných sochárskych partií zo syntetickej živice bol použitý suchý pigment pojený bieleným šelakom. Na záver ochrana skulptúry pozostávala z fixácie lazúrou včelieho vosku rozpusteného v toluéne (1 : 20). Rozsah a forma rekonštrukcie s reštaurovaním bola akceptovateľná, keď zoberieme do úvahy že ide naďalej o objekt liturgického významu a nielen o doklad muzeálneho charakteru.

Odkazy a literatúra

- 1 | BAHYL, V.: Technická správa Dendrochronologické určenie veku artefaktu Panna Mária s Ježiškom. KFEAM, DF, TU vo Zvolene, 2013
- 2 | ŽÁRY, J.: *Madona z Bobrovca okolo 1490–1500*, 2013
- 3 | Rozhodnutie KPUZA-2013/18253-2/73836/REA
- 4 | HOFFSTÄDTER, B.: Reštaurátorská dokumentácia Madona z Valče zo zbierok Turčianskej galérie. 1983
- 5 | HOMOLKA, J.: *Gotická plastika na Slovensku*. Tatran, Bratislava 1972

Obr. 11. *Madona z Bobrovca, Ježiško pred reštaurovaním.*
Foto Bedrich Hoffstädter.

Obr. 12. *Madona z Bobrovca, Ježiško polovičné čistenie.*
Foto Bedrich Hoffstädter.

Obr. 13. *Madona z Bobrovca, Ježiško rekonštrukcia.*
Foto Bedrich Hoffstädter.

Obr. 14. *Madona z Bobrovca, Ježiško po reštaurovaní.*
Foto Bedrich Hoffstädter.